

УДК 821.111.09-97

Я 22

Лілія ЯВОРСЬКА

ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ ХРИСТИЯНСЬКОГО ФЕНТЕЗІ У РОМАНІ КЛАЙВА С. ЛЬЮЇСА “ХРОНІКИ НАРНІЇ”

У статті досліджено жанрову своєрідність християнського фентезі у романі Клайва С. Льюїса “Хроніки Нарнії”. Схарактеризовано жанр фентезі, що як такий сформувався на початку ХХ ст. Зіставлено сучасне й вікторіанське фентезі. Виокремлено характерні ознаки сучасного християнського фентезі. Проаналізовано сюжетно-композиційні особливості творів К.С. Льюїса, що відповідають жанру фентезі.

Ключові слова: література, жанр, фентезі, християнське фентезі, казка, міф, роман.

Постановка проблеми. Література для дітей ХХ ст. потребує всебічного аналізу жанрово-стильових та ідейно-естетичних концептів. Маючи глибоке коріння у міфологічних, фольклорних та літературних традиціях різних часів і народів, фентезі оформлюється як окремий жанр на початку ХХ ст. До сьогодні в літературознавстві немає усталеного визначення фентезі, що пов’язано із дискусійністю питань розвитку сучасних жанрів загалом і фентезі зокрема.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю теоретичного та історико-літературного вивчення у вітчизняному літературознавстві фентезі та християнського фентезі, його жанрових різновидів; недостатньою розробленістю проблеми жанрової природи творчості К.С. Льюїса.

Оскільки жанр вважається суто образним, метафоричним, чітке відділення реального від нереального допомагає критикувати ту саму культуру, яка споживає фентезі.

Аналіз останніх досліджень. Християнське фентезі та його засновник Клайв Стейплз Льюїс (1898 – 1963) перебували тривалий час у тіні слави Джона Р.Р. Толкіна, автора “Володаря Перстенів”, хоча творчості митця присвячено декілька монографій: “Християнський світ К.С. Льюїса” К. Кілбі (1965) [10], “Літературна спадщина К.С. Льюїса” К. Волша (1979) [12], “Розум та уява К.С. Льюїса: вивчення “Допоки ми не маємо облич” П. Шекеля (1984) [11] та ін. Про нього написано чимало статей (Х. Гарднер, Л. Вертута, Ч. Мурман, В. Хупер та ін.). Утім, у науковому дискурсі зарубіжного літературознавства спадщина К.С. Льюїса розглядалася переважно у теологічному плані (М. Доналдсон, Р. Канінгем, К. Кілбі та ін.), науковців більше цікавили зміст та сюжетно-композиційна побудова його творів (Л. Едей, Б. Мерфі, К. Філмер та ін.). Складна жанрова природа творчості К.С. Льюїса і, у зв’язку з цим, поетика християнського фентезі на сьогодні не досліджені ані в українському, ані в зарубіжному літературознавстві.

Мета статті – окреслити жанрову своєрідність твору К.С. Льюїса “Хроніки Нарнії” в контексті розвитку фентезійної літератури.

Питання про введення терміну “фентезі” як категорії жанрології є суперечливим. В оригінальному тексті-есе Дж.Р.Р. Толкіна слово *fantasy* можна трактувати у двох значеннях: 1) як назву літературного жанру; 2) як поняття “фантазія”. Уживання терміна “фентезі” стосовно жанрової специфіки художнього твору відповідає англomовній традиції. Однак й тут немає однозначності щодо потрактування цього терміна [8, 315].

Найчастіше фентезі розглядають як продовження алегоричної традиції англійської літератури. У цих творах простежується настанова на дослідження глибинних засад світу, прихованих за повсякденністю. Жанровим змістом фентезі є наявність “вторинного світу”, здатного породжувати “вторинну віру”. Міфологічні компоненти входять до

фентезі як органічна складова цього “вторинного світу”. Автори або спираються на традиційні міфи, або витворюють власну міфологію й міфопоетику. Характерними рисами фентезі є також наявність образів і ситуацій, які не мають (на відміну від наукової фантастики) раціонального пояснення – демонів, чарівників, міфологічних і легендарних істот, привидів, вампірів тощо; відсутність чіткої географічної і часової конкретики; етика й естетика середньовічного лицарства як певний еталон для наслідування; розробка загальнолюдських тем і проблем – протиборство добра і зла, небезпека абсолютної влади, перемога кохання та віри [1, 14].

Витоки фентезі укорінені у фольклорних казках і архаїчних міфах, середньовічних героїчних піснях та європейських лицарських романах, у творчості романтиків XIX ст. та окультно-містичній літературі кінця XIX – початку XX ст. Як окремих напрямків фантастичної літератури фентезі формується наприкінці XIX ст. Саме тоді з’являється низка творів, у яких виявляються провідні проблемно-тематичні комплекси нового жанру з відповідними жанровими структурами: героїчне, готичне, християнське, окультне фентезі.

Характерною особливістю останнього етапу є вдосконалення та художній синтез основних напрямків фентезі, а також з’ява нових різновидів (дитяче, гумористичне фентезі тощо) [5, 283].

Варто приділити увагу авторам, які розробляли жанровий різновид християнського фентезі, – Ч. Вільямс, Т. Павіс та К. Льюїс. Після Першої світової війни християнське фентезі не мало таких міцних позицій, як у вікторіанську добу. Від початку Другої світової війни до 1950-х років, коли питання віри актуалізувалися у важких умовах суспільних випробувань, християнське фентезі набуває нового підйому [5, 284].

Зіставимо сучасне і вікторіанське фентезі. Вікторіанське фентезі постає у формі сну чи складається з низки розрізнених фрагментів. Сучасні письменники прагнуть до цілісності зображення художнього світу, міцного й незіпсованого, чітко структурованого, який є втіленням гармонії і описаний до найменших подробиць. Відзначено своєрідність концепції людини, втіленої в сучасних фентезі в

порівнянні з минулими зразками жанру. Якщо у вікторіанських фентезі герой (героїня) переважно були самотніми, то в новітніх фентезі герой належить до групи – дітей, друзів тощо, відповідно він стає носієм певних рис колективної свідомості. У фентезі ХІХ ст. висловлюється обурення проти людських вад (жадібності, егоїзму та ін.). Фентезі ХХ ст. розширює діапазон філософсько-морального змісту за рахунок певної соціалізації тем та мотивів. Сучасні письменники засуджують прагнення безмежної влади, панування над світом, пригноблення інших тощо. Християнське фентезі сповнено відчуттям кризи, близької катастрофи, небезпеки миттєвого знищення світу. Водночас головний акцент зроблено на образі Бога як Творця всього сущого, у творах змальовуються різні іпостасі, діяння й велич Бога, Його присутність у видимому й невидимому світі, у думках і вчинках персонажів [6, 218].

На підставі розгляду генезису й формування жанру фентезі, а також зіставлення різних етапів фентезійної літератури можна виокремити характерні ознаки сучасного християнського фентезі: настанова на створення уявного художнього світу, відмінного від реального; використання християнських компонентів (тем, образів, мотивів, сюжетів тощо); морально-філософський зміст із соціальним підтекстом; алегоричність; критичний пафос (викриття вад людини й суспільства); відчуття кризи, крихкості світу тощо.

Клайв Стейплз Льюїс – відомий ірландський та англійський письменник, філософ, літературний критик, автор багатьох творів для дітей, зокрема популярного роману “Хроніки Нарнії”, який належить до яскравих зразків християнського фентезі.

Аналізуючи творчу спадщину К.С. Льюїса, можна сказати, що його твори стали предметом широкого обговорення в критиці й літературознавстві. Дослідників цікавили теологічні аспекти творчості письменника, втілення християнської проблематики в його текстах. Проблеми жанру також розглядалися виключно з позицій релігійного спрямування творів [7, 34].

Актуальними проблемами сучасної науки є розробка єдиного методологічного підходу щодо фентезі загалом і християнського

фентезі зокрема, вивчення творчої спадщини К.С. Льюїса в світлі жанрології, з'ясування художньої традиції й новаторства письменника, його місця в літературному процесі [7, 33].

Публіцистичні твори К.С. Льюїса наповнені роздумами про природу художньої творчості загалом та його власної естетики. Однією з головних характеристик справжнього митця К.С. Льюїс вважає уяву. У зміст цього поняття він вкладає не лише художню творчість, а й силу інтуїції, метафізичне бачення світу, особливий спосіб спілкування з реальністю. Сприйняття та осягнення світу з допомогою уяви спрямовує художника, на думку К.С. Льюїса, до участі в метафізичній Реальності, а головною властивістю уяви є “радість”.

У публіцистичних працях К.С. Льюїса (“Просто християнство” (1952), “Роздуми про псалми” (1958), “Любов” (1960) та ін.) знайшло відображення сокровенне ставлення митця до Бога, відчуття невичерпної таємничості Творця. Християнські ідеї, викладені в статтях та есе письменника, згодом втілилися в образних формах художніх творів. К.С. Льюїс зосереджується на тому, що об'єднує всіх християн, – любов до Бога, радість буття, добро і зло, складність сприйняття Бога і необхідність приходу до Нього [4, 71].

Твори К.С. Льюїса, засновані на міфологічному сюжеті й фантастичному припущенні, акцентують жахи й сподівання реального світу, ведуть читачів до глибинного осмислення дійсності з позиції вічних цінностей.

Образ Нарнії втілює особливості християнської концепції К.С. Льюїса, котрий використав форму казки для втілення складних питань віри й світобудови. У творі поєднуються елементи біблійних і язичницьких міфів. Автор розробляє мотиви творіння, смерті, воскресіння, жертви, кінця світу та ін. Образ Аслана постає як художня аналогія образу Ісуса Христа. Через міфологічні й казкові компоненти, що органічно увійшли до структури фентезі, К.С. Льюїс утверджує думку про необхідність переосмислення життя й відкриття Бога [4, 72].

Сюжетно-композиційними особливостями творів К.С. Льюїса є вибудовування “вторинних світів”, кожен із яких має свою специфічну географію, а також виховання читача в дусі “вторинної віри” на

основі християнського вчення. Це відповідає жанру фентезі, про що писав Дж.Р.Р. Толкін в есе “Про чарівні казки” [8]. Паралельний реальному художній світ, який створює К.С. Льюїс, є символічним віддзеркаленням проблем і ключових питань дійсного світу, можливістю виходу для людини за межі буденності в пошуках свого місця у всесвіті. Рух сюжету в “Хроніках Нарнії” зумовлює мотив мандрівки. Хронотоп дороги, який наявний і в античних міфах, і у фольклорі (казках), і в біблійних оповідях, пов’язаний у творах К.С. Льюїса із філософсько-моральними пошуками героїв, із відкриттям Бога й істини [4, 72].

Тут можна простежити вплив центрального конфлікту творів К.С. Льюїса – боротьби добра і зла на своєрідність просторово-часової організації “Хронік Нарнії”. Вертикальні (низ-верх, земне-космічне, небо-пекло та ін.) й горизонтальні (суша-море, гори-дерева та ін.) опозиції створених письменником символічних світів корелюють із параметрами внутрішнього простору персонажів (добро-зло, істинне-хибне, віра-зневіра, чоловіче-жіноче та ін.). Художній час у “Хроніках Нарнії” не відповідає законам хронологічного реального часу, він є символічним фентезійним часом, який акцентує християнські ідеї та онтологічні питання буття. Цей час дає можливість уявного прискорення (чи уповільнення), циклічного повернення, погляду не тільки в минуле, але й у близьке та далеке майбутнє. Злиття особливостей земного й міфологічного часу, синхронізація подій (що відбуваються в різних місцях), наявність різних часових планів (які розвиваються з різною швидкістю) зумовлює складну композиційну організацію фентезійних творів К.С. Льюїса [4, 72].

Висновки. Отже, К.С. Льюїс надав християнському фентезі, на відміну від інших різновидів, нового звучання, накресливши подальші шляхи розвитку жанру.

Дослідивши творчий доробок К.С. Льюїса можна сказати, що він – доробок – активно досліджується в зарубіжному літературознавстві, тоді як в українському науковому дискурсі його художня спадщина не знайшла належного висвітлення. У зв’язку з цим є потреба в подальшій розробці проблем творчості письменника, особливо в

аспектах поезики його творів, в контексті розвитку жанру фентезі й сучасного роману.

Література

1. Александрук І.В. Вербалізація можливих світів у жанрі фентезі (на матеріалі творів сучасних англійських та американських авторів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / І.В. Александрук ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2011. – 20 с.

2. Галич Олександр, Назарець Віталій, Васильєв Євген. Теорія літератури : підручник / за наук. ред. Олександра Галича. – К. : Либідь, 2001. – 488 с.

3. Гнідець Уляна. “Сучасна” література для дітей та юнацтва як інтегрована підсистема загальнонаціонального процесу / Уляна Гнідець // Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. – Рівне : Дятлик М., 2013. – Вип. 4. – С. 46 – 51.

4. Жаданова Т.В. Метафоричність мови К.С. Льюїса у “Хроніках Нарнії” / Т.В. Жаданова // Іноземна філологія. Український науковий збірник. – Вип. 118. – Львів : Вид-во ЛНУ, 2007. – С. 71 – 76.

5. Жаданова Т.В. Жанр фентези вчора, сьогодні, завтра / Т.В. Жаданова // Вісник ХНУ. – № 632. – Сер. Філологія. – Вип. 42. – Х. : Вид-во ХНУ, 2004. – С. 283 – 286.

6. Жаданова Т.В. Современное христианское фэнтези: вариативность использования традиционных библейских сюжетов / Т.В. Жаданова // Вісник ХНУ. – № 727. – Сер. Філологія. – Вип. 47. – Х. : Вид-во ХНУ, 2006. – С. 217 – 220.

7. Жаданова Т.В. Христианское фэнтези в XX веке / Т.В. Жаданова // Вісник СевНТУ. – Вип. 102. Філологія : зб. наук. пр. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2010. – С. 32 – 36.

8. Толкин Дж.Р.Р. О волшебных сказках / Дж.Р.Р. Толкин // Приключения Тома Бомбадила и другие истории : пер. с англ. – СПб. : Азбука, 1999. – С. 315 – 410.

10. Kilby C. The Christian world of C.S. Lewis / C. Kilby. – London, Abington, 1965. – 450 p.

11. Schakel P. Seeing and knowing: the epistemology of C.S. Lewis's Till we have faces / P. Schakel. – Seven, 1983, № 4.

12. Walsh C. The literary legacy of C.S. Lewis / C. Walsh. – London, Harper Collins, 1979. – 180 p.

Яворская Лилия. Жанровое своеобразие христианского фэнтези в романе Клайва С. Льюиса “Хроники Нарнии”. В статье исследованы жанровое своеобразие христианского фэнтези в романе Клайва С. Льюиса “Хроники Нарнии”. Охарактеризован жанр фэнтези, сформирован как отдельный жанр в начале XX в. Сопоставлены

современное и викторианское фэнтези. Выделены характерные признаки современного христианского фэнтези. Проанализированы сюжетно-композиционные особенности произведений К.С. Льюиса, соответствующие жанру фэнтези.

Ключевые слова: литература, жанр, фэнтези, христианское фэнтези, сказка, миф, роман.

Yavorska Liliya. Genre originality of Christian fantasy of the novel “The Chronicles of Narnia” by Clive S. Lewis. This article explores the genre originality of Christian fantasy of the novel “The Chronicles of Narnia” by Clive S. Lewis. Genre of fantasy, which was formed as a separate genre in the early 20th century is characterized. Modern and Victorian fantasy are compared. The characteristic features of modern Christian fantasy are determined. Plot and compositional features of Clive S. Lewis’ works which correspond to the genre of fantasy are analyzed.

Keywords: literature, genre, fantasy, Christian fantasy, fairy tale, myth, novel.